

MUNKÁK ÉS NAPOK. GYÓNI MÁTYÁS SZERKESZTŐI JELENTÉSE TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE HÉSIODOS-FORDÍTÁSÁRÓL

MÉSZÁROS Tamás*

ELTE Eötvös József Collegium, Homonoia Hellénológiai Központ, Magyarország

Beérkezett: 2025. január 8. • Elfogadva: 2025. január 28.

© 2025 A szerző

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa Gyóni Mátyás kéziratban fennmaradt szerkesztői jelentését és megjegyzéseit, melyek Trencsényi-Waldapfel Imre Hésiodos-fordításához készültek. Gyóni alapos észrevételei nemcsak a filológia pontosságára, hanem a metrikára és a költői eszközök használatára is kiterjedtek, alaposága példa lehet a mai kutatók számára is.

KULCSSZAVAK

Gyóni Mátyás, Trencsényi-Waldapfel Imre, Hésiodos, *Munkák és napok*, fordítás

A Magyar Tudományos Akadémia 1954-ben kétnyelvű sorozatot indított *Görög és latin írók – Scriptores Graeci et Latini* címmel. Az első kötet egy latin–magyar bilinguis volt, Ovidius *Fastija* Gaál László fordításában, ezt követte két rövidebb görög szöveg egy kötetben, Aristotelés és Pseudo-Xenophón *Athéni állama* Ritoók Zsigmond és Sarkady János gondozásában. A sorozat harmadik kötete már a következő évben, 1955-ben jelent meg. Ezúttal ismét a görög irodalom került terítékre, mégpedig az epikus költészet „másik” óriásának, Hésiodosznak a *Munkák és napok* (*Erga kai hémerai*) című műve Trencsényi-Waldapfel Imre

* Levelező szerző. E-mail: tamas.m.meszaros@gmail.com.

(1908–1970) fordításában, amelynek szövegét Trencsényi-Waldapfel néhány terjedelmes Hésiodos-tanulmánya egészítette ki.¹

A kiadvány megjelenését a korban megszokott módon alapos szakmai lektorálás előzte meg. Bár a kétszeres Baumgarten-díjas Trencsényi-Waldapfel ez idő tájt már az ELTE intézetvezetője és az Akadémia rendes tagja volt, az eljárás az ő esetében sem különbözött a szokványostól. A két opponens sem volt akárci: a budapesti egyetem professzora, az MTA akkor még levelező tagja, Marót Károly (1885–1963) mellett a Kossuth-díjas akadémikus, Moravcsik Gyula (1892–1972) feladata volt a szakmai vélemény elkészítése. A kijelölt bírálók nemcsak a fordítás és a tanulmányok színvonalával kapcsolatban, hanem a tervezett kötet szerkezetét illetően is megfogalmazták álláspontjukat. A lektori jelentéseken kívül a kiadó részéről is született egy további szakvélemény, amit technikai szerkesztő minőségében Moravcsik kedves tanítványa, Gyóni Mátyás (1913–1955) jegyzett.²

Gyóni fennmaradt személyes feljegyzéseit a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi. A hagyaték a tartalmát tekintve vegyes. Akad benne több mint harminc levél, amelyek egy részét Gyóni Mátyás írta (a címzettek Marót Károly, Moravcsik Gyula, Mályusz Elemér stb.), másik részét hozzá címezték (a feladók Harmatta János, Hóman Bálint, Deér József stb.), továbbá Gyóni egyetemi tanári működésével kapcsolatos iratok, olvasmányjegyzetek, bibliográfiai cédulaanyag, dedikált különnyomatok, fogalmazványok, anyaggyűjtés különböző tanulmányokhoz, és így tovább.

A feljegyzések közé tartozik a jelen közlemény tárgyául szolgáló, Ms 4330/19-20 jelzettel „Gyóni Mátyás lektori véleménye Trencsényi-Waldapfel Imre »Hésiodos: Munkák és napok« című művéről” címen őrzött anyag is, amely két részből áll. Maga a jelentés egy háromoldalas gépirat, amihez szorosan hozzátartozik további tizenegy darab, kézzel írott A4-es lap Gyóninak a műfordításhoz fűzött észrevételeivel. Trencsényi-Waldapfel eredetileg beküldött kézírata tudtommal nem maradt fenn, így Gyóni megállapításait csak a nyomtatásban végül megjelent kötettel tudjuk összevetni.

Kezdjük a hivatalos jelentéssel! Annál is inkább, mert ebből nemcsak Gyóni saját javaslatait tudhatjuk meg, hanem a hivatkozásokból és utalásokból közvetve megismerhetjük a másik két bíráló szakvéleményét is. A gépirat datálása 1954. július 23. A bevezetésből kiderül, hogy Gyóni július 8-án kapta meg az Akadémiai Kiadótól az egyik lektor, Marót Károly véleményét, míg maga a mű és a másik lektor, Moravcsik Gyula lektori véleménye július 17-én jutott el hozzá. Figyelemre méltó a jelentés megfogalmazása, idézem: „azóta áttanulmányoztam magát a művet s a két lektori jelentést és így szerkesztői jelentésemet csak most van módomban megtennem”. Más szóval Gyóni azért mentegetőzik, mert a kb. 300 gépelt oldalból álló mű elolvasásához, a görög szöveg és a fordítás alapos összevetéséhez, a lektori vélemények átnézéséhez és a maga jelentésének megírásához hat napra volt szüksége...

A műfordítás színvonalát a bírálók egyöntetűen pozitívan értékelik. Ahogy Gyóni írja, idézem: „Ez a műfordítás – amellyel a magyar klasszika-filológia régi adósságát rója le a szerző – filológiai és költői csúcsteljesítmény. Hésiodos e művének úgyszólván minden sorában rengeteg sokat vitatott probléma rejtőzik, melyeknek sikerült megoldásához a szerzőnek egy jókora könyvtárat kitevő filológiai, vallástörténeti, etnográfiai stb. szakirodalmat kellett végigtanulmányoznia. A szerző kitűnő költői vénája lehetővé tette azt, hogy ennek az óriási

¹ TRENCSENYI-WALDAPFEL (1955).

² Gyóni tragikusan rövid pályafutásához lásd FARKAS (2011a); és FARKAS (2011b) további irodalommal.

tudományos teljesítménynek az eredményeként ne csak egy hű, a költemény valódi értelmét visszaadó prózai fordítás szülessék meg, hanem egy olyan pompás, szép, költői műfordítás, amely édes anyanyelvünkön visszaadja az eredeti költemény minden költői szépségét s méltó helyet fog elfoglalni a magyar műfordításirodalom legszebb gyöngyszemei között.”

Nem ennyire pozitív a kötet egyéb részeinek megítélése. Mindhárom bíráló úgy érzi, hogy a „*Hésiodos-tanulmányok*” címet viselő terjedelmes (212 gépelt lapnyi) bevezetés, amely tulajdonképpen három Hésiodos-tanulmányra tagolódik, túlfeszíti a kereteket, és átalakításra szorul. Marót Károly csak jelzi a problémát, Moravcsik – és nyomában Gyóni – viszont egészen konkrét (többé-kevésbé egybehangzó) változtatásokat javasol. Eszerint bevezetesként elegendő lenne meghagyni az első Hésiodos-tanulmányt (*Hésiodos helye a görög irodalom történetében*), ami pedig a másik kettőt illeti, Moravcsik Gyula szerint: „az önálló, új kutatásokon alapuló, de sokszor nagyon egyéni jellegű fejezetek messze túllépik egy szélesebb körök számára készülő kétnyelvű kiadás bevezetésének kereteit”, ezért azok „egyes részletei” a munka harmadik részébe, „a »*Jegyzetekbe*« kíváncsoznak”, esetleg szövegüket „önálló tanulmányok alakjában kellene közzétenni”. Gyóni nagyjából egyetért: „a szerző csak az I. fejezetet hagyja meg Bevezetésnek, a II. és a III. fejezetet pedig helyezze át a »*Jegyzetek*« utánra, mintegy függelékül, »*Hésiodos-tanulmányok*« címen. Így arányosabb lesz az egész munka szerkezete, s a mostani II. és III. fejezet közelebb kerül a »*Jegyzetek*«-hez, amelyekben annyiszor történik rájuk utalás. Így az egész kiadás könnyebben használhatóvá válik mind a nagyközönség, mind pedig a szakemberek számára.” Gyóni nem feledkezik meg arról sem, hogy technikai szerkesztőként a kötet arculatára is tegyen néhány észrevételt. Mint javasolja, „a sorozat egyöntetűségének a megőrzése végett” a verssorok számozása a görög szövegnek megfelelően a műfordításban is ötsoronként történjék, a műfordítás is kövesse a görög szöveg bekezdéseit és nagybetűs mondatkezdeteit, a kötet végére pedig készüljön név- és tárgymutató.

Hogy a szerkezettel kapcsolatban javasolt változtatások közül mi valósult meg, egész pontosan nem tudjuk megítélni. Annyi bizonyos, hogy a megjelent kötetben a külön címet nem viselő bevezető jellege és terjedelme megfelel a javaslatnak, a görög–magyar szöveg és a jegyzetek után pedig Hésiodos-tanulmányok következnek, szám szerint öt, amelyek közül csak az egyiknek a címe (*Homéros és Hésiodos*) egyezik az egyik eredeti címével. Trencsényi-Waldapfel végül feltehetően a kéziratban még *Hésiodos költészetének forrásaihoz és értelmezéséhez* címet viselő tanulmányát bontotta szét több darabra.

A jelentés végén Gyóni így összegez: „a fent ajánlott lényegtelen változtatások elvégzése után Trencsényi-Waldapfel Imre kitűnő munkáját nyomatékosan ajánlom kiadásra, mert ez a kitűnő munka klasszika-filológiai irodalmunk nagyértékű gyarapodását fogja jelenteni”.

A lektori jelentésnél sokkal érdekesebb az anyag másik része, a műfordításhoz fűzött megjegyzéseket tartalmazó, tollal írt tizenegy A4-es méretű lap. Gyóni valamennyi észrevételét a költemény megfelelő sorának számával kezdte, ezt követte olykor a javaslata, olykor egyszerűen csak a konkrét sor fordítási megoldásáról alkotott hol elismerő, hol kritikus értékítélete. Egy-egy lapon hozzávetőleg negyven sorhoz szólt hozzá változó terjedelemben, sűrű aláhúzással. Gyóni alapossága megdöbbentő: észrevételei a filológiai pontosságon túl kiterjednek a metrikára, a költői eszközök pontos visszaadására is, sőt a munkához még Evelyn-White-nak a Loeb-sorozatban megjelent angol fordítását és jegyzeteit is felhasználta.³ A megfogalmazásból az is kiderül, hogy Gyóni nem valamiféle házi használatra készült jegyzetet, a saját jelen-

³ EVELYN-WHITE (1914).

tését segítő prolegomenát állított össze, hanem a fordítónak szánta a megjegyzéseit. Mindezt nemcsak a többnyire baráti, helyenként keresetlen hangnem támasztja alá, hanem az a tény is, hogy nagyritkán, vastag kék ceruzával, lendületes, nagy betűkkel hozzászólt az észrevételekhez Trencsényi-Waldapfel is, aki nyilvánvalóan megkapta, majd visszaadta Gyóni jegyzeteit.

Gyóni és Trencsényi-Waldapfel együttműködése gördülékenynek tűnik. Mindezt hangsúlyoznunk kell, mert a két tudós világnézete, élethelyzete és közéleti szerepvállalása homlok-egyenest ellenkező. Az evangélikus családban nevelkedő Gyóni törekény alkatú, visszahúzó-dó természetű ember volt, aki üstökösszerű indulását követően képtelen volt beilleszkedni az '50-es évek „keményvonalas kommunista” világába, s végül az öngyilkosságba menekült, míg a zsidó származású Trencsényi-Waldapfel, aki bizonyára megmentőit látta a szovjetekben, kétségtelen tehetségét a párt szolgálatába állította, és filológiai munkássága mellett mint az úttörőmozgalom egyik alapítója és az 1956-os forradalom elítélője szerzett kétes hírnevet.⁴ Úgy látszik, hogy a két különböző egyéniség szakmai ügyekben félre tudta tenni nézetkülönbségeit.

A fordítás egyes részkérdéseinek vonatkozásában ma már nem könnyű ítéletet alkotnunk, hiszen a pontos elemzéshez szükséges négy tételből (görög szöveg, a műfordítás kézírata, Gyóni javaslatai, végleges műfordítás) éppen a véleményezett eredeti fordítás szövege nincs a birtokunkban, de néhány megállapítást ettől függetlenül nagyobb kockázat nélkül is tehetünk.

Gyóni néhány sornál nem tesz konkrét javaslatot, egyszerűen csak értékeli a fordítást, mégpedig nagyjából fele-fele arányban pozitívan, illetve negatívan. Néha csak röviden, egy-egy szóval minősít (*Jó! Kitűnő!* vagy éppen ellenkezőleg *Pontatlan! Suta!*), néha meg is indokolja álláspontját, nemcsak *pro*, hanem *contra* is.

A pusztá minősítésnél persze gyakrabban fordul elő, hogy Gyóni – még ha saját javítást nem is ad – konkretizálja, mit hiányol vagy mit tart pontatlan megoldásnak. Az ilyen jellegű megjegyzéseket csoportosíthatjuk is. Akad köztük olyan, amikor a fordításból kimarad egy-egy szó – jobb híján ezt filológiai pontatlanságnak nevezem; máskor az eredeti szöveg dallama, csengése szenved csorbát, olykor pedig verstani *lapsus*, leginkább a cezúra elvétele róható fel.

Ennél az észrevételtípusnál gyakoribb az, amikor Gyóni nemcsak jelzi a fordítás konkrét pontatlanságát, hanem saját javaslatot is tesz a javításra. A 179. sorban az epikus nyelvben névmás értékben használt τοῖσι alak fordítását teszi szóvá, az 525. sorban pedig az angol fordító kommentárjára hivatkozva a haslábuak és a fejlábuak állattani besorolásának különbségére hívja fel a figyelmet, amiből kiderül, hogy Trencsényi-Waldapfel *eredetileg* nem polipnak, hanem csigának fordította az ἀνόστεος (*csonttalan*) szót. Más kérdés – de ezt már csak én teszem hozzá –, hogy a téli hónapok fogvacogtató hidegét illusztráló költői kép, akár csiga, akár polip a benne szereplő alany, meglehetősen különös.⁵ Stilisztikai jellegű megjegyzések is szép számmal előfordulnak. Ilyen például a κατακαλύπτω (*'beborít, betakar*) szó szerinti

⁴ Néhai tanítványai baráti beszélgetések során mindig megemlékeztek Trencsényi-Waldapfel sajátos viseletéről (fehér ing, úttörőnyakkendő, oldalfegyver) és a tanszéki rendezvényeket kötelező jelleggel lezáró „vonatozásról”. Szintén érdekes olvasmány a Magyar Írók Szövetségének 1956. december 28-án tartott taggyűlésének jegyzőkönyve: JEGYZŐKÖNYV (1989) 308–314.

⁵ 524–525: ἤματι χειμερίῳ, ὅτ' ἀνόστεος ὄν πόδα τένδει / ἐν τ' ἀπύρῳ οἴκῳ καὶ ἤθεσι λευγαλέοισιν. A végleges műfordításban: „míg odakinn tél van, s polipok tűznélküli házban / lábaikat rágcсsálják csak szörnyű nyomorukban”.

fordítását javasoló megjegyzés, de a leggyakoribb, többször is visszaköszönő felvetés – nevezhetjük általános fordítói elvnek is – a participiumok fordítására vonatkozik. A 83. sorhoz például Gyóni a következőket írja: „Persze nem rossz. De mégis: nem lehetne-e ezt a va-vezést összes fordításainkból, a tiedből is, az enyémeiből is, kidobni?” Akad aztán egy másik visszatérő probléma is. Gyóni két esetben is erősen nehezményezi a „szívbe vés” szókapcsolat használatát a kép durvasága miatt, s helyette a „szívbe vet” kifejezés alkalmazását javasolja. Érdekes, hogy nem teszi szóvá sem azt, hogy a két szöveghelyen nem ugyanaz a görög szókapcsolat áll (előbb a φρήν szó igevonzatként, φρεσι ἐμβάλλεσθαι, utóbb pedig praepositíós szerkezetben szerepel, μετὰ φρεσίν), sem azt, hogy a φρήν mint a szellemi/érzelmi élet központja nemcsak szívet jelent(het), hanem ész, akaratot stb.

Nota bene: A fordítás eredeti kéziratának hiányában is tökéletesen látszik, hogy kritika ide, kritika oda, Trencsényi-Waldapfel az esetek túlnyomó többségében megtartotta a saját változatát. Két teljes sor esetében azonban biztosan hallgatott bírálójára, és egyszer kisebb változtatással, egyszer pedig változtatás nélkül átvette Gyóni fordítását, amit a lap szélére írt *Köszönöm!* szóval jelzett.

Ahogy a dolgozat elején utaltunk rá, a Gyóni-hagyatéknak nemcsak tudománytörténeti érdekességeket tartogató részei, hanem talán komoly tudományos jelentőséggel bíró elemei is vannak. Mindezt felületes áttekintés alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, Gyóni munkamódszere ugyanis szemlátomást az volt, hogy egy témát többször is ki- és átdolgozott, a rövidebb, önálló egységeket pedig olykor nem külön jelentette meg, hanem átemelte nagyobb lélegzetű tanulmányokba. Így aztán az elsőre kiadatlanak tűnő, kézzel írt dolgozatokról kiderülhet, hogy valójában nem jelentenek újdonságot, mert más címen egy nagyobb közlemény részeként már ismertek. Ennek megfelelően a „Góg és Magóg fia” címen fennmaradt, kézzel írott négy oldal anyaga végül a „*Kalizok, kazárok, kabarok, magyarok*” címen publikált közleménybe került,⁶⁷ míg a „*II. Basileios három kiváltságlevele Ioannes ochridai érsek számára*” munkacímű jegyzet „*A keleti egyház jelentkezése a Temes vidékén*” című közleményben, „*A vlách sajt Theodoros Prodromos költeményeiben*” és „*Az athosi vláchok 1105 tájékán*” című fogalmazványok átdolgozott formában később „*A balkánfélszigeti vláchok kétlegelő pásztorkodása a középkorban*” című tanulmányban látott napvilágot.⁸ Mindenképpen tüzetes vizsgálatot érdemel „*A sjonhemi rúnafelirat*” című sűrűn teleírt, mintegy ötven A5-ös méretű lap, amennyiben ennek csak egyes részei kerültek bele „*A harcos szentek bizánci legendatípusának változatai az óizlandi irodalomban*” címmel megjelent tanulmányba.⁹ Ennél is érdekesebbnek tűnik az a tizenhárom részből álló gyűjtemény, amely a címek alapján gyakorlatilag megfelel egy bizánci történelem tárgyú egyetemi előadás-sorozat anyagának. Summa summarum: a hagyatéknak tudományos igényű feldolgozása a későbbiekben mindenképpen indokoltnak látszik.

⁶ GYÓNI (1938).

⁷ GYÓNI (1946).

⁸ GYÓNI (1951).

⁹ GYÓNI (1955).

FÜGGELÉK

1. Szerkesztői jelentés¹⁰

„HÉSIODOS: Munkák és Napok – EPTA KAI HMEPAI. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel kísérte TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE” c. munkáról

F. év július 8-án kaptam meg az Akadémiai Kiadótól az egyik lektor, Marót Károly akadémiai lev. tag lektori véleményét. Magát a művet és a másik lektor, Moravcsik Gyula akadémikus lektori véleményét csak július 17-én kaptam meg. Azóta áttanulmányoztam magát a művet s a két lektori jelentést és így szerkesztői jelentésemet csak most van módomban megtennem. (A készülő munkáról sem a Kiadótól, sem a szerzőtől nem kaptam volt semmiféle vázlatot sem, ezért a szerződésnek erre vonatkozó 1. pontját kihúztam.)

Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus fent említett kitűnő munkája a MTA Görög és latin írók – Scriptores Graeci et Latini c. kétnyelvű kiadványsorozata egyik további kötete-ként fog megjelenni. Ezért a leglényegesebb része kétségtelenül a középső: Hésiodos Erga kai Hémerai c. művének görög szövege s mellette Trencsényi-Waldapfel Imre pompás műfordítása. Ez a műfordítás – amellyel a magyar klasszika-filológia régi adósságát rója le a szerző – filológiai és költői csúcsteljesítmény. Hésiodos e művének úgyszólván minden sorában rengeteg sokat vitatott probléma rejtőzik, melyeknek sikerült megoldásához a szerzőnek egy jókora könyvtárat kitevő filológiai, vallástörténeti, etnográfiai stb. szakirodalmat kellett végigtanulmányoznia. A szerző kitűnő költői vénája lehetővé tette azt, hogy ennek az óriási tudományos teljesítménynek az eredményeként ne csak egy hü, a költemény valódi értelmét visszaadó prózai fordítás szülessék meg, hanem egy olyan pompás, szép, költői műfordítás, amely édes anyanyelvünkön visszaadja az eredeti költemény minden költői szépségét s méltó helyet fog elfoglalni a magyar műfordításirodalom legszebb gyöngyszemei között.

Ezt a középső részt a munka mostani formájában „Hésiodos-tanulmányok” címen egy igen terjedelmes (212 gépelt lapnyi) Bevezetés előzi meg, amely három igen alapos, roppant filológiai, vallástörténeti és etnográfiai erudícióval megírt Hésiodos-tanulmányra tagolódik: I. Hésiodos helye a görög irodalom történetében (1-44. l.); Homéros és Hésiodos (45-125. l.); Hésiodos költészetének forrásaihoz és értelmezéséhez (126-212. l.).

Ennek a Bevezetésnek az arányaival és különösen a II. és a III. tanulmány speciális természetével kapcsolatban merült fel a lektoroknál (Marót Károlynál csak célzás formájában, Moravcsik Gyulánál // egészen határozott megfogalmazásban) egy szerkesztési probléma, amelyben most nekem, mint technikai szerkesztőnek, kell állást foglalnom.

Teljesen egyetértek Moravcsik Gyulával abban, hogy a kétnyelvű kiadás Bevezetéseként mostani helyén csak az I. Hésiodos-tanulmányt (Hésiodos helye a görög irodalom történetében, 1-44. l.) kellene meghagyni, amelyben Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus igen alapos kutatásai alapján olyan összefoglaló képet ad Hésiodosról és most kiadásra kerülő művéről, amely a szélesebb nagyközönség számára készülő kétnyelvű kiadás elé szükségszerűen kívánczó, könnyen és élvezetesen olvasható Bevezetés lenne.

¹⁰ A jelentés szövegét betűhív átirásban, az eredeti központoszással és jelölésekkel közlöm. Az oldaltörést // jelzi.

Moravcsik Gyula szerint „a Bevezetés önálló, új kutatásokon alapuló, de sokszor nagyon egyéni jellegű II. és III. fejezete messze túllépi egy szélesebb körök számára készülő kétnyelvű kiadás bevezetésének kereteit”. Ezért úgy érzi, hogy „a Bevezetés II. és III. fejezetének egyes részletei” a munka harmadik részébe, „a Jegyzetekbe kíváncsoznak”, esetleg excursusok formájában, majd azt javasolja, hogy a II. és III. fejezetet „önálló tanulmányok alakjában kellene közzétenni”.

Magam is úgy látom, hogy a tulságosan terjedelmes II. és III. fejezet, amelyekkel a szerző – az ókori Kelet és a görögség kulturáját ért keleti hatások kitűnő kutatója – az I. fejezetet szinte teljes Hésiodos-monográfiává kerekíti ki, amely új tudományos eredményekre jut, új téziseket tartalmaz, csak akkor maradhatna meg a Bevezetésben, mostani helyén, ha a kiadvány a Theogonia műfordítását is adná, mert ennek tüzetes ismeretét is megkívánja.

Ezért azt javaslom, hogy a szerző csak az I. fejezetet hagyja meg Bevezetésnek, a II. és a III. fejezetet pedig helyezze át a „Jegyzetek” utánra, mintegy függelékül, „Hésiodos-tanulmányok” címen. Így arányosabb lesz az egész munka szerkezete, s a mostani II. és III. fejezet közelebb kerül a „Jegyzetekhez”, amelyekben annyiszor történeik rájuk utalás. Így az egész kiadás könnyebben használhatóvá válik mind a nagyközönség, mind pedig a szakemberek számára. (Teszem ezt a közvetítő javaslatot annál is inkább, mert értesülesem szerint Moravcsik Gyula és a szerző szóbelileg már meg is egyezett egy ilyen értelmű szerkezet-változtatásban.)

Egyebekben arra kérem a szerzőt, hogy a két kitűnő szakember-lektor lektori véleményében kifejtettekből fogadjon el az átdolgozás közben annyit, amennyit tudományos meggyőződéseire hallgatva jelenleg elfogadhat.

Mint technikai szerkesztőnek – a sorozat egyöntetűségének a megőrzése végett – még a következő kéréseim vannak a szerzőhöz, a- // melyeket a fent ajánlott kisebb arányú átdolgozás folyamán könnyűszerrel végrehajthat:

1. A verssorok számozása a görög szövegének megfelelően a műfordításban is 5 soronként történjék (ld. Gaál L. Fasti- fordítását).

2. A műfordításban is bekezdéseket kellene hagyni azokon a helyeken, ahol a nyomda számára előkészített Rzach-féle görög szövegben bekezdések vannak.

3. A műfordításnak megfelelően a Rzach-féle görög szövegben is nagybetűkre kellene javítani a mondatkezdő betűket (vö. ugyancsak az említett Fasti-kiadással), mert Rzach csak a bekezdések elejére szedett nagybetűket.

4. Jó lenne a kötethez név- és tárgymutatót is készíteni (ld. ugyancsak a már említett Fasti-kiadást). Ebbe beleilleszthetők lennének olyan tárgyi magyarázatok is, amelyek most a „Jegyzetekben” és a „Hésiodos-tanulmányokban” nem szerepelnek. (Az 1-4. szám alatt közölt kívánságaim Moravcsik Gyula akadémikus lektori jelentésében is szerepelnek, s valóban szükségesek a sorozat egyöntetűségéhez.)

5. Az átdolgozás közben jó lenne a szövegben még bennmaradt helyesírási, ill. gépelési hibákat is kiigazítani. Ezzel a szöveg nyomdára kész, szedhető állapotba kerülne.

A Kiadóhoz még az a kérésem van, hogy ennek a műnek a görög szövegét is a Stephaneum-nyomdának a Franklin-nyomda birtokába került monoteip görög szedőgépén és görög betűanyagával kellene szedni, mint a Ritoók-Sarkady-féle „Athénaión politeia” görög szövegét is, mivel ilyen terjedelmű görög szöveg szedése Budapesten másként nem biztosítható.

Végső eredményben a fent ajánlott lényegtelen változtatások elvégzése után Trencsényi-Waldapfel Imre kitűnő munkáját nyomatékosan ajánlom kiadásra, mert ez a kitűnő munka klasszika-filológiai irodalmunk nagyjértékű gyarapodását fogja jelenteni.

Budapest, 1954 július 23-án

Gyóni Mátyás
akadémiai levelező tag,
technikai szerkesztő

2. Gyóni Mátyás megjegyzései Trencsényi-Waldapfel Imre *Munkák és Napok* fordításához¹¹

- 1.) szálljon az ének helyett jobb volna a jelzős szerkezet megtartása (spond.?)
- 2.) költői, de költőibb, mint H. maga. Nem kéne-e az első két sor egybecsendülését megtartani?
- 3-4.) Két remek sor – nem utolsósorban azért, mert a költemény első 8 során következetesen végigmenő egybecsengést is megtartja.
- 5.) Játékosságában, tehát hűségében kitűnő
- 6.) Javaslom: az Ő kiküszöbölését a sor elejéről. Az Ő tesz híressé mintájára itt is Ő aláz meg-et érezném jónak. Persze ezt nem engedi a vers. De még a hígító és-t is valamivel szerencsésebbnek gondolom az Ő helyett.
- 8.) Fennenmennydörgő Zeus, aki magasban lakja a házát – volna talán jobb
- 9.) A törvény, úgy érzem, névelőt kíván itt. Anélkül talán: s törvénynek járod igaz útját
- 10.) A τὴν ἐγὼ δὲ κε, Π. – embermérlegelő kezdetet a Persés név előrevetésével jól megoldottnak tartom.
- 11-14.) Kitűnő!
- 15.) Irtsd ki a de mégis-t a sor végétől, mert ott csak fityeg. Könnyűszerrel meg tudod oldani a de kényszer odavetésével, még az egyébként kitűnő isteni kényszer feláldozása árán is
- 18.) ültette el, jó volna tmesis nélkül
- 20.) Remek!
- 24.) s boldogul az, ki igyekszik egy kicsit többet mond, mint H.
- 25.) Jó!
- 27.) A hallgass rám nagyon fölösleges. Az Ő-t jó lenne elhagyni.
- 29.) míg a piactéren bámulva fülesz a vitákra – nem javaslat, de valahogy ebben az értelemben kellene megoldani
- 32.) a ὥραιοs elsikkadt
- 36.) a törvénye alapján-t költőietlennek érzem
- 38-39.) falánk bírakat vesztegetéssel megnyerted – jó!
- 40-41.) jegyzetre szorul!
- 42.) a gazd. itt fontos és jó. Az sem kár, hogy a köv. sorban, ahol már nem olyan kifejező, nincs megtartva

¹¹ A kézzel írott, helyenként nehezen olvasható szöveget az eredeti helyesírás, rövidítések, aláhúzások stb. megtartásával közlöm. Az első lap nem számozott, utána a számozás (2–11) folyamatos. A megjegyzéseket a költemény sorainak száma vezeti be. Saját megjegyzéseim szögletes zárójelben dőlt betűvel.

2.

46.) az öszvér jelzőjéért kár

47.) Ám is, -ván is!48.) Minek az is? Próméthe-usz?

49.) A szórend nem természetes

50-51.) az αὐτίς elsikkad, pedig fontos

52.) (szemnek:) dugta husáng... talán még így is jobb volna, mert legalább egy va kiirtód-nék53.) Ekkor a fellegettorlaszoló Zeus mondta haraggal

vagy

S néki a haraggal mondta a fellegettorlaszoló Zeus54.) mindennél helyett jó lenne találni a mindenkinél-t jobban megközelítő szót

57-58.) Jó!

59.) Szólt, s nevetett hozzá (fölötte: és felkacagott) a halandók s istenek apja [*mellette két ceruzával*] Köszönöm! [*Trencsényi-Waldapfel*]61.) a de-t jó lenne kiküszöbölni62.) a mozgékony, ha nem rossz is, fölösleges

63.) szépségét nem maradhat

65.) az ötször fontosabb, de a hintsen talán elvenné a kómikumot.

Egyébként ennek a cserének helyességében nem vagyok bizonyos mégsem.

66.) Nagyszerű!

67.) „

68.) a διακτορος jelző elmarad

69.) Jó!

70-72.) Ezt a hangot kellene a maga szép egyszerűségében mindenütt tartani!

73.) Peithó, a királyi ígézet – nagyon jó megoldás!

75.) Nyíladozó tavaszon – kicsit többet mond, mint H.

76.) a jelen időt múltra kellene cserélni

77.) διακτορος!

80.) a félmultat jó lenne itt is – másutt is – kiirtani.

83.) Elkészülve persze nem rossz. De mégis: nem lehetne-e ezt a va-ve-zést összes fordításainkból, a tiedből is, az anyémekből is, kidobni? a ravasz terv nagyon kevés!

3.

88.) hoz így veszedelmet vagy valami más maradt ki, különben rossz a hexam.

89.) erőltetett és nyilván kényszerű játék az idővel

92.) vagy jegyzetet igényel, vagy egy olyan jó fordítói megoldást, mint a Peithó nevénel és fogalmánál már van

93.) sok a tengersok95.) a két kézzel is [*mellette két ceruzával*] már régen más! [*Trencsényi-Waldapfel*]

99.) Nagyon jó!

100.) az ἀλάληται-t kár feladni!

101.) Jó!

103.) σκ nélkül – jó ez?

105.) az ἐξάλασθαι-ért is nagy kár lenne, ha nem fordítanád le pontosan

106.) az ἐκκορυφώσω-t jó lenne árnyaltabban visszaadni

107.) Mi az isten bánatos vesszejének kell a szívbe vetés helyett szívbe vésést írni? Egészen más kép, ha nálunk közkeletűbb is. De amellett fájdalmas lehet a szívnek, főként gyermek-szívnek (lásd: Kónya: „Neved bevésem gyermekem szívébe”) ...csak vetnéd jól a szivedbe

109.) a χρύσειον γένοϋς nem aranykor!

112.) Nagyon jó!

113.) A nem hexam.-szerű hármastagoláson úgy lehetne segíteni, hogy az öregség jelzőjét kiteszed

121.) Lám itt fajtat írsz helyesen és nem kor-t

126.) a sor második fele megközelítően jó megoldás

129.) Jó!

132.) Jó! De meg kellene keresni a homérosi (utána betoldva valami: st?) sort és egyeztetni

133.) Nagyon jó!

134.) a kivédni nem jó

137.) Nagyon szép sor, kiváló megoldás, nem baj, hogy kifut a sor végéig; de talán az ἔπειτα-t valamennyire érzékeltetné, ha a következő sort s-sel kezdenéd (az s Z ütközés árán is)

140-142.) Szép, világos, természetes

143-144.) -kort, -korhoz – nem: γένοϋς!

4.

146-149.) Pontatlan, összedobált, hiányos, henye és suta sorok

150.) Jó!

151.) Hol a μέλας?

153.) hús H. jó!

154.) Névtelenül nem egészen azt fejezi ki, hogy nem maradt fenn a nevük. feketén a jöthöz tartozik nyilván, de az eredetit nem néző olvasó erre nem feltétlenül jön rá.

155.) a hagyni reménytelensége zavar

156.) nem kellene-e a befogadta helyett (itt is, a többi helyen is) a szokatlan, de az eredetit jobban visszaadó betakarta-t írni?

157.) elkélne a pontosabb, hiánytalan fordítás

159-160.) a föld névelőtlensége zavar, egyébként kiválóan jó megoldás

163.) d-lábú jó, de a dús betoldás

164.) a μέγα λαῖτμα elsikkad

166.) el helyett esetleg be, a halál végzése nagyon jó

166-167.) a τοὺς μὲν - τοὺς δὲ ellentétet jó lenne a magyarban is világossá tenni; egy részét semmiképpen nem jó

170.) Jó!

171.) Szükség-szabta, de kielégítő megoldás, a boldogok szigetei helyett

172-173.) Jó!

169.) Talán jobb: távol az isteni székhelytől vagy távol az el nem enyészőktől

- 178.) így szabták ki a sorsunk nagyon eltér a szövegtől
 179.) Miért némelykor, ahelyett hogy (még az ő számukra is)?
 180.) μερόπων ἀνθρώπων!
 181.) Kitűnő!
 185.) Suta sor
 188.) Α θρεπτήρια elkenődik
 189.) ököljog nagyon jó!
 190-201.) Kiemelkedően szép rész. Az A. és N. magyarázó fordítását is helyesnek érzem, azért kár, hogy egyik előtt van névelő, s a másik előtt nincs. De az öltözve fehérbe közbeszúrás nem szép és a κ. χρόα καλόν-ért sem kárpótol

5.

- 203-206.) Nagyon jó!
 212.) Gyöngye!
 214.) A „nyom.” jelző a „halandó” megjelölés nélkül más értelmet ad a mondatnak. Én legalábbis úgy értem (ha E. Wh. nem is), hogy a βροτός általánosabbá teszi a kijelentést s ez ilyenformán nemcsak a javakban szegény emberre vonatkozik
 218.) α παθών δέ τε νήπιος ἔγνω tömörebb fordítást kíván
 219.) Jó!
 220-221.) Talán nem a „sodráról” van szó, hanem a zúgó zajáról, ami árulkodik arról, hogy hurcolják
 222.) α ἔπεται értelmét is árnyaltabban kellene visszaadni
 233.) α μέσση és α μελίσσας pergetett-méz íze elvész, ha lemaradunk a betűírmről
 235.) Suta
 239.) Javaslom a névelőt a „messzetekintő” elé
 242.) hoz helyett küld jobb lenne [*mellette két ceruzával*] Hozz reá víg esztendőt! [*Tren-
csényi-Waldapfel*]
 246.) α (?) bástyát – ez így nagyon suta
 250.) közt, s látják azokat, kik a törvényt (elcsavarintják, meghamisítják)
 251.) Egymást megrövidítik, az istennel se törődnek
 255.) Jó!
 256.) Szépséges (?) Miért?
 260.) Hirdeti meg (?)
 260-261.) hogy a nép lakoljon a bírák bűnéért – ezt az összefüggést kár lazítani
 263-264.) Romlott hely, de így is, azt hiszem világos, hogy eleve fenyegetően fordul a bírák-hoz H., őket βασιλῆς δωροφάγοι-nak szólítva!!!
 266.) Suta – s még külön kár a belsőrímes gnómáért!
 270.) volnék
 273.) Jó!
 274.) Vesd (!)
 286.) Jóakarón / szólok / hát [*alatta*] most hozzád // σ. P.
 289.) Jó lenne az eredeti igen pregnáns képet megtartani!
 292.) Jó!

6.

296.) önmaga – nincs! (... maga sem tud, másra se hallgat)

Ám, aki meg nem gondol semmit, másra se hallgat,

hogyha okos szót szól, bizony az már semmirekellő

297.) a haszontalan e. – a névelő zavar!298.) Ne vésd!

302.) Kitűnő!

311.) Itt én a de helyett jobbnak látnám az a-t

Nem szégyen dolgozni – a szégyen: tétlenül élni

325.) a névelőtlen istenek fájnak az olvasónak

326.) Nagyon jó!

327-328.) Jó, hogy a sorvégi összecsendülés nem sikkadt el. Különben is két nagyon jól megoldott sor.

329.) titkon hál feleségével (alatta: mert a nejével hál titkon), gonoszat cselekedve

332.) Minek a szégyell?

335.) ἀεσίφρονα θυμὸν – a jelző elsikkadásával a mondat támadó, indulatos jellege is elvész

339.) este ha vén nyoszolyád s ha a nap szent fénye ragyog rád [*mellette kék ceruzával*]Köszönöm! [*Trencsényi-Waldapfel*]341.) Homályos! [*mellette kék ceruzával*] rég másként van! [*Trencsényi-Waldapfel*]

342.) Jó!

343.) és [*alatta*] ám [*és' mellett folytatódik*] aki legközelebb lakik, azt hívd meg legelőszörés [*alatta*] ám [*és' mellett folytatódik*] a közellakót hívd meg a lakomára leginkább

345.) (ott terem öv nélkül, míg f. c. a s.)

348.) Jó!

353.) Kedveld azt, ...

355.) Kitűnő!

362.) „

363.) a gonosz jelző elken

364.) Jó

365.) a Hermés-himnusz azonos sorával egyeztetni kellene

368-369.) jó

7.

372.) veszedelmes – kevés!373.) ringó derekával – fordítói találat! mégis, nem volna-e jobb itt az erősebb ringófaru némber vagy hasonló?

378.) nem világos!

380.) Jó lenne a belső rímet megtartani

382.) Jó!

383-384.) csupa összecsendülés H. Hol marad ez a fordításban?

395.) Jó

398.) a névelőtlen emberre nem jó. névelővel persze nehezen megy, de valahogy meg kéne próbálni.

408.) E.-Wh. máshogy értelmezi

413.) Betűrím, sorkezdet-sorvég összezsindülés, rácsindülés az előző sorra! Ebből a sok díszből valamit kellett volna érzékeltetni.

439-440.) Jó!

451.) Nagyon jó!

460.) Kiváló!

465.) Földmély Zeusához s szent D-hez imádkozz! (Jegyzet mindenképpen kell s a Z-hoz a föld mélyén megtévesztő)

471-472.) ezek az igazán jósorok! a hang hésiiodosi: bölcselkedő, nyájasan tudákos, kalendáriumos hang – és persze csak akkor érvényesül, ha verselése hibátlanul cezúra-gazdagon csörgedezik, mint itt is

473-474.) Ez viszont nem jó. Invenciói nehézkessé teszik s a 474 sor eredetijének szinte buja szépsége (ὀπισθεν Ὀλύμπιος ὀπάζοι) elvész

477-478.) ez ismét kitűnő

479-482.) szintén – a gondolatjelek közé tett nem nagy látvány kivételével

483.) Mást és mást gondol pajzstartó Z. atya mindig

484.) Kitűnő!

485-490.) „

491-495.) „

496.) nem jó, suta sorkezdet – kizökönt a különösen sikerült hosszú jó részlet hangulatából

502.) jó

503.) Nagyon jó!

504-505-506.) Nem világos!

507-508.) Kiváló!

509-510.) Vagy fenyőket lesodor, vagy a fenyőillat lesodorja. Megoldandó

8.

511.) jó az előző sorra való rácsindülés, ha nem is a legjobb (hegyről – erdő)

512.) miért futnak?

516-518.) szórendje erőltetett, aránya (kurtít, majd nyújt) rossz. az 518. sor második fele tömör, csengő, s egyben az előző sorra rácsindülő; ezt a magyarban meg kellene közelíteni

525.) Nem csiga az, kérem. E.-Wh.: the octopys or cuttle, vagyis polip. Nincs is a csigának lába, hogy rácsálja.

528.) a πανελλήνεσι-t jobb volna a személyek, mint a föld megjelölésével fordítani

533-35.) E.-Wh. másképp fogja fel („the third-leg” – as in the middle of the Sphinx ... (the Three-legged One), de én azt hiszem a te megoldásod a jó

540.) Dermedt fölösleges, de az egész mondatot lehetne s kellene pontosabban fordítani

542.) a lábadohoz jobb lenne

544.) húrjával helyett szerencsésebb szó kellene

546.) be ne ázzon nem szép

547.) Jó, gnómius, második felében betűrímes sor. Ha a gyöngébbek hiányaikkal nem győznének meg mindannak fontosságáról, ami a görög versekben első pillanatra talán csak merő ornamentikának látszik - hát akkor meggyőznek az ilyen erős sorok erényeikkel

9.

555-556.) Csupa csengés-bongás – s magyarul nem.

557.) a te-t jó lenne kiküszöbölni

558.) Ezt kezdet az előző sor azonos kezdete alatt ezúttal nem hat jól

559-560. és 561-3.) Nem egészen világos [*mellette kék ceruzával*] Már korábban kijavítva!

[*Trencsényi-Waldapfel*]

578-580.) – ἦώς ... ἦώς ... ἦώς nem véletlen; meg kellene tartani a 3 egyforma sorkezdetet [*ceruza*] részben már régebben megoldva [*Trencsényi-Waldapfel*]

582.) ülve – eltöltve – jó lenne más

598.) Órion (?) – Órion

614.) nem az adomány jókedvű, hanem Dion.

623.) kitanítlak – csúnya

627.) Talán: Rakd el a házában stb.

629.) ὑπὲρ καπνοῦ füst fölé (kémény?)

632.) Lehetetlen szórend!

633.) ua. („)

635.) Sokvizű nem jó

636.) a hajó feketéllett után a többi közé illeszkedő külön mondat jelzős főnév helyett Fekete hajó persze nem megy, de „éjszínű”, „barna” stb.

639-640.) szójáték-sorozatát meg kellett volna közelíteni

10.

645.) Ebben a sorban H. nem a jó lehetőséget említi, hanem a rossztól fél és óv.

650.) széles tenger kéne

654.) a nagy jelző kevés

657.) tripust?

658.) Ezt te leír- félmúltban -rád,

vagy Ezt le te í- félmúltban -rád,

Ó, Imre, ne tréfálj!

659.) Nagyszerű sor.

A bűn 658 és 659 egymás alatt egyugyanazon fordító tollából

677.) χαλεπὸν δέ τε πόντον ἔθηκεν több, mint „a hajózást megnehezíti”, -maga a tenger a χ. Súlyos, veszélyes, haragos.

688.) Vésd jól a sz-be – ne faragjuk azt a szegény szívet!

689.) elmaradt a hajók jelzője

720. és 723.) Mindkét sorban πλείστη δὲ χάρις fordul elő. Jó lenne megtartani egyformán a magyarban is.

751.) E. Wh.-nél: twelve years

11.

752.) a kicsi hím helyett jobb lenne a kis férfi

759.) Ez az értelme,

761-764.) Jó!

790.) a βοῦς jelzőjéért kár

825.) Jó!

828.) A közép-összezsindülést a záró sorban jó lenne megtartani

BIBLIOGRÁFIA

EVELYN-WHITE, H. G. (1914). *Hesiod. The Homeric Hymns and Homeric*. London – New York.

FARKAS Z. (2011a). Gyóni Mátyás (1913–1955) emlékezete. *Antik Tanulmányok*, 55: 125–133.

FARKAS Z. (2011b). Gyóni Mátyás. In: HORVÁTH L. – LACZKÓ K. – TÓTH K. – PÉTERFFY A. (edd.), *Lustrum*. Budapest, 617–624.

GYÓNI G. (1938). Kalizok, kazárok, kabarok, magyarok. *Magyar Nyelv*, 34: 86–96, 159–168.

GYÓNI G. (1946). A keleti egyház jelentkezése a Temes vidékén. *Magyar Nyelv*, 42: 43–49.

GYÓNI G. (1951). A balkánfélszigeti vláchok kétlegelős pásztorkodása a középkorban. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 1: 337–349.

GYÓNI G. (1955). A harcos szentek bizánci legendatípusának változatai az óizlandi irodalomban. *Antik Tanulmányok*, 2: 148–160.

JEGYZŐKÖNYV (1989). A Magyar Írók Szövetségének 1956. december 28-án tartott taggyűlésének jegyzőkönyve. *Literatura*, 1989/1–2: 276–326.

TRENCSENYI-WALDAPFEL I. (1955). Hésiodos: *Munkák és napok*. Budapest.

Összeférhetetlenségi nyilatkozat: A szerző mint egyben szerkesztő a kézirat bírálatainak folyamataiban nem vett részt.

SUMMARY

The purpose of this paper is to present the surviving manuscript editorial report and notes by Mátyás Gyóni on Imre Trencsényi-Waldapfel's translation of Hesiod. Gyóni's thorough comments covered not only philological accuracy, but also metrics and the use of poetic devices, and his thoroughness can serve as an example for today's scholars.

Keywords: Mátyás Gyóni, Imre Trencsényi-Waldapfel, Hesiod, Works and Days, translation

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)